

*В. В. Заблоцький,
д. н. з держ. упр, професор кафедри державної служби, адміністрування та управління,
ДЗ "Луганський національний університет імені Тараса Шевченка"*

РОЗВИТОК САМОБУТНЬОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ ТРАДИЦІЇ ЧАСІВ КОЗАЧЧИНИ

V. Zablotskyi,
Doctor of Science in State Administration, Professor of the Civil Service,
Administration and Management Faculty of State institution "Luhansk Taras Shevchenko National University"

DEVELOPMENT OF AUTHENTIC UKRAINIAN STATE TRADITION OF THE COSSACKS TIMES

Стаття присвячена дослідженню особливостей державно-управлінської побудови і здійснення влади на теренах України у період Козацької республіки 17 століття. В процесі еволюційних змін ідеологія державотворення повинна мати достатньо широкий, загальнонаціональний напрям і не зводиться до вузького сприйняття певних проблем виключно з позиції захисту інтересів окремих соціальних прошарків. Ідеологією держави має бути загально визначена стратегія життєдіяльності і розвитку, яка має на меті загальний добробут. Держави виникають і зростають на ґрунті зміцнення усвідомлення самобутності власної особистості у членів суспільства й вартості власних народних цінностей, тобто на ґрунті зростання національно-суспільної свідомості. Процеси формування української держави є певним різновидом соціальної еволюції суспільства, в рамках якої здійснювались зміни, що мали важливий вплив на хід історичного процесу вітчизняного державотворення.

The article is devoted to research of features of state-administrative construction and realization of power on the territory of Ukraine in the period of Cossack republic of 17 century. In the process of evolutionary changes ideology of state building must have enough wide national direction and not be taken to narrow perception of certain problems exceptionally from position of interests defence of separate social strata. The strategy of vital functions and development that has an aim the general welfare must be totally defined by the ideology of the state. The states arise and grow on the ground of realization strengthening of originality of own personality for the members of society and worth of own folk values, id est on the ground of increase of nationally-public consciousness. Evolutional processes of forming of the Ukrainian state are the certain variety of social evolution of society, within the framework of that have been changes that have had important influence on motion of historical process of domestic state building.

Ключові слова: національна держава, державотворення, самоврядування, монархія, олігархія, демократія, державно-національна традиція, національна ідея.

Key words: national state, state building, self-government, monarchy, oligarchy, democracy, state national tradition, national idea.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У процесі еволюції будь-яка держава, як суб'єкт цивілізаційної діяльності постійно змінюється у нові ціннісні та смислові координати. В новій історичній площині держава стає все більш орієнтованою політично та обмеженою "кордонами" національної культури і традицій. Діяльність держави корегується, стримується і спрямовується зовнішньою та внутрішньою політикою. Тому цілком ймовірно, що перманентні невдачі у розбудові демократичної, соціальної, правової держави пов'язані з нехтуванням власних історичних традицій, що актуалізує увагу науковців до більш глибокого дослідження власної політико-філософської державницької спадщини.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає у висвітленні суті та природи формування української державності на традиціях Козацької республіки.

АНАЛІЗ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідженню генези державно-управлінської думки на українських теренах присвячено низьку праць вітчизняних науковців, серед яких слід відзначити Г. Атаманчука, В. Бакуменко, В. Кременя, Н. Нижник, В. Скуратівського, Л. Шкляра та ін.

На жаль, сьогодні ми не маємо повного історичного зрізу накопиченою науковою думкою досвіду щодо визначення сутнісного змісту та історичного вкраплення у контексті політико-правової доби пам'яток, створених державними формуваннями на українських теренах.

Проте не можна не помітити існування певних різноманітних щодо визначення серед передумов національного державотворення тих національних демократичних традицій, що були притаманні як давньоруським державним формуванням, так і тим, що утворювались на теренах України у подальший період, зокрема в епоху козащини.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Історично так склалося, що прагнення створення держави — "незалежна Україна" досить довго зазнавала невдач, і лише наприкінці двадцятого століття, а саме 16 липня 1990 року Верховна Рада УРСР "виражаючи волю народу України, прагнучи створити демократичне суспільство, виходячи з потреб всебічного забезпечення прав і свобод людини, шануючи національні права всіх народів, дбаючи про повноцінний, політичний, економічний, соціальний і духовний розвиток народу України, визнаючи необхідність побудови правової держави,

маючи на меті утвердити суверенітет і самоврядування народу України, проголошує державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах [2]. Релевантним фактором у процесі створення української держави стала та система врядування, яка могла виникнути тільки в атмосфері козацького етносу, що визначається як "військова демократія". Характерною рисою козацтва був його високий рівень демократизму і військовий характер. Все це давало силу та енергію для поширення демократичних традицій самоврядування на територіях, які підпорядковувались Речі Посполитій.

Набуття козацьким повстанням під проводом Б. Хмельницького статусу народної визвольної війни, дало територіям Наддніпрянської України фактичну незалежність, а гетьман зібрав у своїх руках повну державну владу, підпорядкувавши собі всі ресурси та маючи, на той час, народну підтримку. До 1648 року козацьке самоврядування формувалося на основі колективної волі Війська Запорозького через (генеральну) військову раду — форму прямого волевиявлення усіх її повноправних членів, рішення якої були обов'язковими для виконання як рядовими козаками, так і гетьманом. Крім того, існувала практика виборності усіх старшинських посад, за яких несла колективну відповідальність козацька спільнота. Причому остання жорстко контролювала діяльність своїх виборних очільників, часто караючи смертю винних у прорахунках.

Треба зазначити, що у другій половині 17 — початку 18 століття потужним ідеологічним струменем для козацької старшини стали погляди науковців Київсько-Могилянської академії, які продукували передові для свого часу політико-правові ідеї, що ґрунтувалися на поширених у Європі концепціях природного стану та природного права, договірності характеру походження суспільства та держави, теоріях поділу влади та конституційного обмеження монархії.

Український філософ-просвітитель Яків Козельський (1729—1794) використовував ідеї французьких мислителів, зазначав на існуванні чотирьох форм правління:

1. Демократична, в якій увесь народ, у повному складі, встановлює нові і зніщує шкідливі закони, вирішує судові та інші важливі справи.
2. Аристократична, в якій сенат управляє всіма вищезазначеними правами.
3. Монархична, в якій один державець управляє народом на основі законів.
4. Деспотична, в якій один державець керує усіма справами зі своєї волі [4, с. 355].

Автор також стверджував, що саме в республіканському правлінні загальна користь є основою всіх людських чеснот і законодавств [4, с. 356].

П. Юркевич зазначав, що різна державна побудова постає залежно від того, кому належить влада у державі, тобто, перебуває вона в руках одного, в руках багатьох осіб чи в руках усіх. Звідси три форми правління: монархія, аристократія і політія. Монархія властива кожній державі, яка здатна витримувати владу однієї наділеної чеснотами, людини; аристократія властива такій державі, що може користися мужнім співвітчизникам; республіка — тій, котра дає владу згідно з заслугами [5, с. 65].

У свій час, В. Липинський зазначав, що "єдиною основою, на якій може відродитись Українська Нація і зорганізуватися Українська держава єсть наша державно — національна традиція, зав'язана тісно з традицією Гетьманства. Ця традиція існує. Вона існує, вона здатна до життя, як показали нещодавні події: факт реєстрації Гетьманства і фактичне існування Держави Української тільки за Гетьманства [1, с. 195].

В той же час, В. Липинський зазначав, що якби козацтво зберегло свою внутрішню єдність і зберегло встановлену Хмельницьким "гетьманську монархічну владу", то з козацької осілої верстви могла... постати Класократична Україна [1, с. 561].

У зв'язку з цим, не можна не згадати про ухвалені 5 квітня 1710 року "Договір та Встановлення прав і вольностей Війська Запорозького та всього вільного народу Малоросійського між Ясновельможним гетьманом Пилипом Орликом та між Генеральною старшиною, полковниками, а також названим Військом Запорозьким, що за військовими правилами схвалені обома сторонами вільним голосуванням і скріплені найяснішим гетьманом урочистою присягою". Згадана подія відбулася у період, коли українське суспільство у своєму політичному багажі вже мало сумний досвід багаторічного протистояння. Цей документ вважається однією з перших в Європі конституцій. На жаль, історично склалося так, що конституція П. Орлика ніколи не була реалізована. Та в той же час, документ отримав широке визнання і слугував прикладом для майбутніх конституційних проектів. Укладений під Бендерами договір акумулював у собі всі головні вимоги, які порушувалися козацькою спільнотою та мав забезпечити умови щодо створення ідеалу Української козацької держави.

В. Кремень зазначав, що "будь-яка історія залишиться до кінця нез'ясованою доти, доки вона не буде розглянута у зіставленні з історією інших національних держав, що в сукупності утворюють ширшу спільноту. Тільки мислячі категоріями цілого, а не часткового, можна у хаосі подій віднайти лад і порядок, а також зрозуміти те, що раніше здавалося незбагненим [3, с. 20].

ВИСНОВКИ

За роки незалежності України відбулися незворотні зрушення у суспільній свідомості, політичній, законодавчій і соціальної організації суспільства. Аналіз історії розвитку української державності свідчить, що головною метою в системі державотворення є формування і реалізація державної політики на засадах її легалізації та позитивного сприйняття суспільством, що в свою чергу створить умови для консолідації нації.

Перспектива досліджень цієї теми полягає у необхідності осмислення історії розвитку державотворення, стратегічної мети розбудови держави та створення державницької доктрини.

Література:

1. В'ячеслав Липинський та його доба: Книга друга: наукове видання; 2-ге вид., доопрацьоване і доповнено / Упорядн. Т. Останко, Ю. Терещенко. — К.: Темпора, 2010. — 624 с.
2. Декларація про державний суверенітет України. Відомості Верховної Ради УРСР. — 1990. — № 31. — ст. 429.
3. Кремень В. Філософія національної ідеї. Освіта. Соціум / В.Г. Кремень. — К.: Грамота, 2007. — 576 с.
4. Шевчук В. Козацька держава як ідея в системі суспільно-економічного Мислення 16—18 ст.: У 2 кн. — кн. 1 / В. Шевчук. — К.: Грамота, 2007. — 720 с.
5. Юркевич Памфіл. Історія філософії права; Філософія права; Філософський щоденник / Памфіл Юркевич. — К.: Ред. Журн. "Український Світ, 1999. — 756 с.

References:

1. Ostanko, T. and Tereschenko Yu. (2010), V'ycheslav Lypyns'kyj ta joho doba: Knyha druha: naukove vydannia [Vyacheslav Lipinski and His Era], 2-d ed., Tempora, Kyiv, Ukraine.
2. Verkhovna Rada of Ukraine (1990), "Declaration of State Sovereignty of Ukraine", Vidomosti Verkhovnoi Rady USSR, vol. 31.
3. Kremen', V. (2007), Filosofiia natsional'noi idei. Osivita. Sotsium. [The philosophy of the national idea], Hramota, Kyiv, Ukraine.
4. Shevchuk, V. (2007), Kozats'ka derzhava iak ideia v systemi suspil'no-ekonomichnoho myslennia 16—18 st. [Cossack state as an idea in the socio-economic thinking 16—18 centuries], Hramota, Kyiv, Ukraine.
5. Yurkevych, P. (1999), Istoriia filosofii prava; Filosofiia prava; Filosofs'kyj schodennyk [History of philosophy of law; Philosophy of Law; Philosophical diary], Ukrain's'kyj Svit, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 13.08.2015 р.